הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 369-382

שיעור כב

ופיו מצופה זהב... ציפהו זהב

(ראש השנה כו ע"ב – כז ע"ב)

פתיחה
א. ציפוי השופרות במקדש
ב. התוקעים במקדש בשופרות ובחצוצרות
ג. ציפוי זהב במקום הנחת הפה, מבפנים, ומבחוץ
ד. לולב ושופר גזולים, אתרוג מורכב על לימון וציפוי השופר בזהב
סיכום

פתיחה

פיו של השופר שתקעו בו במקדש בראש השנה היה מצופה זהב, ופיותיהם של השופרות שתקעו בהם במקדש בתענית היו מצופים כסף. את פי השופר שתוקעים בו בראש השנה מחוץ למקדש ניתן גם כן לצפות בזהב. בכל אופן יש להקפיד שהציפוי לא יחצוץ בין פי התוקע לבין השופר, ובנוסף יש לוודא שהציפוי איננו משנה את קולו הטבעי של השופר גם אם איננו חוצץ. אם הציפוי חוצץ או משנה את הקול, השופר פסול ואין לתקוע בו.

להלן נעיין במשמעות ציפוי פי השופר במקדש בראש השנה ובתענית, במה שנוגע לשאלה מי הם שתקעו במועדים הללו – כוהנים או אף ישראלים, וכן נעמיק בסיבת הפסול כשציפו מבפנים על פי האמור בסוגייתנו, בירושלמי וברמב"ם. לאחר מכן נדון בדברי הראי"ה קוק שלמד מהפסול של השופר כאשר קולו משתנה עקב הציפוי, לפסול נטילת אתרוג מורכב על לימון בחג סוכות.

א. ציפוי השופרות במקדש

במשנה (כו ע"ב) נאמר:

> שופר של ראש השנה – של יעל, פשוט, ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין...
> ובתעניות – של זכרים, כפופין, ופיהן מצופה כסף, ושתי חצוצרות באמצע...

רש"י (ד"ה ופיו) כתב שהתיאור במשנה בדבר הזהב שמצפה את פי השופר עוסק בשופר שהיו תוקעים בו בראש השנה בבית המקדש, ומדבריו יש להבין שהתיאור של השופרות בתעניות שהיו מצופים כסף עוסק אף הוא בשופרות שתקעו בהם בבית המקדש.

בנוגע לחצוצרות – נאמר בתורה (במדבר י, ט) שבתענית יש להריע בחצוצרות: "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעתם בחצצרות...". במדרש ההלכה (ספרי במדבר, פיסקא עו) נאמר שיש לתקוע "על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור".[1] בראש השנה – התקיעה בחצוצרות היא ליווי למצווה העיקרית – תקיעה בשופר, "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א).[2]

---

1 על תרועה בעת צרה ראה בהרחבה בשיעור כא: תרועה בחצוצרות או בשופרות בגבולין בעת צרה ובמלחמה.
2 על התקיעות בבית המקדש – היכן תקעו במקדש, איך התבצעה התקיעה ועוד, ראה בהרחבה בשיעור כ: בחצוצרות וקול שופר במקדש.

הגמרא (כז ע"א) שאלה על הסיבה להבדל בין הציפויים בראש השנה ובתעניות, והשיבה שתי תשובות. האחת: "כל כנופיא דכסף הוא, דכתיב: 'עשה לך שתי חצוצרות כסף' (במדבר י, ב)". בעת צרה תוקעים בחצוצרות כסף, ולכן גם הציפוי של השופר הוא בכסף. התשובה השנייה: "התורה חסה על ממונם של ישראל", ולכן הציפוי הוא כסף. שאלה הגמרא, אם כך גם בראש השנה יצפו את פי השופר בכסף? וענתה: "אפילו הכי כבוד יום טוב עדיף". הנימוק "התורה חסה על ממונם של ישראל" מופיע כמה פעמים בגמרא בהקשר של בית המקדש, כדי להסביר מדוע דברים מסוימים במקדש שבאו מתרומת הלשכה לא היו מזהב.[3]

על חצוצרות שאינן מכסף שתקעו בהן בבית המקדש, נאמר במדרש ההלכה (ספרי במדבר, פיסקא סא) ובתוספתא (חולין א, יא):

> חצוצרות היו באים מן העשת (גוש, מטיל), מן הכסף.
> עשאם מן הגרוטאות – כשרים.
> משאר מיני מתכות – פסולים.

התוספות (עבודה זרה מז ע"א ד"ה קרניה) הקשו ממקורות אחרים שבהם נאמר שבבית המקדש היו חצוצרות שלא היו מכסף, ותירצו שחצוצרות שהכהנים תקעו בהן כמצווה בתורה היו מכסף, אבל לויים רשאים היו לתקוע גם בכלי שיר אחרים. תשובה נוספת בשם רבינו יהודה היא שהחצוצרות שציווה משה רבנו לעשות הן מכסף, ומכאן שלדורות מותר לתקוע גם בכלים שעשויים ממתכות אחרות.[4]

הרמב"ם (ספר המצוות, עשה נט) מנה את המצווה לתקוע בחצוצרות בעת צרה יחד עם המצווה לתקוע בחצוצרות על הקרבנות, אך לא כתב שהחצוצרות היו מכסף. לעומת זאת במשנה תורה הרמב"ם (הל' כלי המקדש ג, ה) ציין זאת:

> בימי המועדות כולם ובראשי חודשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן, והלוים אומרים שירה שנאמר: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י, י). החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף. עשה אותה מן הגרוטאות של כסף כשירה, משאר מיני מתכות פסולה.

"בימי המועדות כולם" – ראש השנה הוא מהמועדות (ויקרא כג, ב, ד, מד) ומכאן שתקעו בחצוצרות בעת הקרבת קרבן מוסף.[5] בפסוק נזכר גם "ראשי חודשיכם" ובמדרש (ספרי זוטא במדבר י, י) נאמר: "'ובראשי חדשיכם', אלו ראשי חדשים. ו'ראשי חדשיכם' ריבה ראש השנה". בגמרא (סוכה נה ע"א): "רב אשי אמר: כתיב 'חדשכם' וכתיב 'ובראשי'. ואיזה חדש שיש לו שני ראשים? הוי אומר זה ראש השנה". בכל ראש השנה היו מקריבים את קרבנות מוסף של ראש השנה ושל ראש חודש. אם ראש השנה חל בשבת, היו מקריבים גם קרבן מוסף של שבת, וכפי שנאמר בגמרא (סוכה נד ע"א): "ראש השנה שחל להיות בשבת, דהא איכא תלתא מוספין: מוסף דראש השנה, מוסף דראש חודש, מוסף דשבת".

הרב יהודה רוזאניס (משנה למלך שם) דן בדברי הרמב"ם, ומסקנתו היא שהרמב"ם סבר כמו התירוץ הראשון שצוין לעיל בשם התוספות: "דבאות משל כסף – היינו בחצוצרות של כהנים, אבל של לוים היו באים מכל דבר".

---

3 הקלפי מעץ (יומא לט ע"א), המחתה מכסף (יומא מד ע"א), ועוד. אמנם יש להדגיש שנימוק זה מופיע גם בהקשרים אחרים הקשורים לממון פרטי: שבירת כלי החרס בלבד בנגעי בתים (תורת כהנים מצורע פרשה ה; משנה נגעים יב, ה), בענייני איסור והיתר (חולין מט ע"ב), בענייני שחיטה (חולין עז ע"א), דיני ממונות אינם צריכים דרישה וחקירה (ירושלמי סנהדרין ד, א על פי קרבן העדה), ועוד. תרומות פרטיות היו של זהב – הגורלות של הקלפי ביום הכיפורים, ידות הכלים של יום הכיפורים, נברשת על פתח ההיכל, טבלה שפרשת סוטה כתובה עליה (יומא לז ע"א).

4 ראה גם תוספות (זבחים סח ע"א ד"ה כשהוא; מנחות כח ע"א ד"ה חצוצרות).

5 כך יש ללמוד גם מדברי הרמב"ם (הל' תפילה יג, ח-טו) שכתב על הקריאה במועדות וביום הכיפורים, ובדבריו הוא כלל גם את הקריאה בתורה בראש השנה.

כאמור, דיון זה הוא בנוגע לחצוצרות שתקעו בהן על קרבנות המוסף במועדים – שלושת הרגלים, ראש השנה ויום הכיפורים ובראש חודש.

באילו חצוצרות תקעו בראש השנה במקדש? הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה שפד אות ו) כתב: "וגם החצוצרות שהיו תוקעים עם השופרות בראש השנה, גם כן היו של כסף, כן נראה". הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל, ראש השנה ג, ג אות טו) כתב באופן ברור: "ושתי חצוצרות מהצדדין – שני אנשים בחצוצרות של כסף כאותן של משה".

נראה להציע הצעה אחרת, שונה מדברי המנחת חינוך והתפארת ישראל. בעת צרה תקעו בחצוצרה מכסף כאמור בפסוק, אך השופר הוא רק נלווה בעת צרה לחצוצרות, כדי לקיים את האמור בפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". היו מצפים את פי השופר בכסף לא רק לשם נוי, אלא גם כדי להזכיר שרק כוהנים יתקעו בו כאילו הוא עשוי גם כן כסף, שהרי על אותן חצוצרות כסף נאמר בפרשת החצוצרות: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח).

החצוצרות והשופר שתקעו בהם בראש השנה במקדש אינם מכלי המקדש אלא מרכושם הפרטי של הישראלים או אף הכוהנים שתוקעים בהם במקדש, ועל כן כבוד יום טוב עדיף וגובר על השיקול שהתורה חסה על ממונם של ישראל. בראש השנה המצווה העיקרית היא תקיעה בשופר, והחצוצרות נלוות לה בשל האמור בפסוק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". את פי השופר היו מצפים בזהב לא רק לשם נוי, אלא גם כדי לציין שגם החצוצרה יכולה להיות מזהב ומכל מתכת אחרת, מאחר שהתקיעה בחצוצרה בראש בשנה איננה נזכרת בפרשת החצוצרות והיא טפלה למצווה המרכזית שבראש השנה – התקיעה בשופר. לעומת זאת, באירוע שלא נזכר בפסוקים בפרשת החצוצרות מותר לתקוע גם בחצוצרות שעשויות מתכות אחרות אלא שנהגו בזהב, וכשם שכתב רבינו יהודה (עבודה זרה מז ע"א תוד"ה קרניה) שגם במעמד הקהל תקעו הכוהנים בחצוצרות של זהב, כאמור בתוספתא (סוטה ז, ח): "אותו היום (בהקהל) כהנים עומדים בגדרים ובפרצות, וחצוצרות של זהב בידיהם".[6] הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, עבודה זרה מז ע"א) כתב בשם רבותינו הצרפתים שמקורות אחרים שכתוב בהם שהיו תוקעים בחצוצרות שאינן מכסף, עוסקים בחצוצרות שתקעו בהן בראש השנה. אם כן, נראה שהכלל הוא שבימים או במקרים שאין מקיימים את מצוות העשה של התורה לתקוע בחצוצרות כסף, תוקעים בחצוצרות ממתכות אחרות כדי להבחין בין מצוות התקיעה בחצוצרות מהתורה ובין חובה אחרת שיסודה בהוראת הפסוק בתהלים. כך בראש השנה וכך גם בהקהל.

האפשרות שהחצוצרה בראש השנה תהיה מזהב וכן פי השופר מצופה זהב, איננה סותרת את הכלל שנאמר בגמרא (כו ע"א) שהכוהן הגדול אינו עובד ביום הכיפורים בבגדי זהב מפני שהבגדים הללו מזכירים את חטא העגל ואין קטגור נעשה סנגור. רבינו יעקב בעל הטורים (במדבר י, ב) פירש שהתורה ציוותה לעשות חצוצרות מכסף ולא מזהב כדי לא להזכיר את חטא העגל.[7] נראה שדרישה זו היא כשמקיימים את המצווה בדבר שהוא עצמו מזהב, אך החצוצרות שתקעו בהן במקדש בראש השנה אינן עיקרה של המצווה אלא נלוות לה ולכן יכולות להיות גם מזהב. באשר לשופר עצמו, שהוא עיקר המצווה, הסביר הרב משה חביב (יום תרועה, ראש השנה כו ע"ב ד"ה ופיו) שציפוי השופר בזהב הוא חיצוני והקול איננו עובר דרכו, ולכן אין זה סותר את הכלל אין קטגור נעשה סנגור.

---

6 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (העמק דבר, במדבר י, ח), כתב: "רק הכהנים תוקעין בחצוצרות, כן בבית המקדש, כן ביובל ובמשיחת מלך, כדתניא בתוספתא סוטה פרק ז'". נראה שכוונתו להקהל ולא ליובל. על כך מדובר בתוספתא שם, ואילו יובל לא נזכר שם כלל. כמו כן גם משיחת מלך איננה נזכרת שם. בעת משיחת שלמה למלך תקעו בשופר (מלכים א א, לד, לט), והריטב"א (ראש השנה טז ע"א) למד מהתקיעה בשופר בעת המלכת מלך בשר ודם על המלכת ה' בראש השנה, "ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא". לא נאמר שם שדווקא כוהן תקע.

7 כך פירשו גם: הרב חיים פלטיאל, הדר זקנים בשם הרא"ש, הריב"א (שם).

הרמב"ם (הל' שופר א, ב; הל' תעניות א, ד) כתב שבראש השנה ובעת צרה תקעו במקדש בשופר ובחצוצרות אך לא הזכיר כלל את ציפוי פי השופרות בימים הללו. הרב אברהם די בוטון (לחם משנה, הל' תעניות שם) שאל מדוע, ונשאר בצריך עיון. נראה שלפי הרמב"ם אין חובה לצפות את השופרות בכסף בתעניות או בזהב בראש השנה. אך נראה שאם מצפים, בראש השנה יש לצפות את פי השופר בזהב, ובתענית ציבור יש לצפותו בכסף.

ב. התוקעים במקדש בשופרות ובחצוצרות

מי הם התוקעים בשופרות המצופים זהב בראש השנה ומצופים כסף בתענית, ומי הם התוקעים בחצוצרות מכל סוג שהוא בראש השנה ומי הם התוקעים בחצוצרות הכסף בתענית? בפסוק בפרשת החצוצרות נאמר: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח). בזמנים שתקעו על הקרבנות ובשעת צרה, כאמור בפסוקים שלאחר מכן (שם ט-י), הכוהנים הם שתקעו. מי תקע במקדש בעת צרה בשופרות יחד עם הכוהנים שתקעו בחצוצרות? וכן מי תקע במקדש בראש השנה בשופר ובחצוצרות?

הרב צבי פסח פרנק (מקראי קודש – ימים נוראים, עמ' קיא-קטז) דן בשאלה זו, ולפיו יש מקום לשאול אם תקיעת השופר בראש השנה במקדש היא מצוות היום של ראש השנה, וכמו בלולב שיש מצווה ליטול ארבעה מינים בגבולין ונוסף על כך יש מצווה נוספת "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ), או שמצוות תקיעת שופר בראש השנה היא חלק מתקיעת שופר שיש במועדות. נפקא מינה: אם התקיעה במקדש בראש השנה היא מצוות היום – גם ישראלים יכולים לתקוע, אך אם היא עבודת המקדש של המועדים – רק כוהנים יכולים לתקוע. כמו כן, אם זו תקיעת היום של ראש השנה – גם אחרים יכולים לצאת ידי חובה בתקיעה זו, אך אם זו עבודת המקדש של המועדים – אין יוצאים בה ידי חובת תקיעת שופר של ראש השנה.

הרב פרנק הוכיח ממדרש ההלכה (ספרי במדבר, פיסקא עה) שעסק בתקיעות במעמד הקהל שהזכרנו לעיל, שתקע שם כוהן בעל מום, ועל כך אמר רבי עקיבא לרבי טרפון: "שמא בראש השנה..." ראית שכוהן בעל מום תקע. מכאן שתקיעה בשופר ובחצוצרות במקדש איננה תקיעה כחלק מעבודת המקדש שבמועדים אלא תקיעת השופר הייחודית של ראש השנה. עוד כתב הרב פרנק שהרמב"ם כתב את דין תקיעת שופר במקדש עם חצוצרות בראש השנה בהלכות שופר ולא בהלכות כלי המקדש, ומכאן שתקיעות אלו הן מצד הזמן – תקיעת שופר של ראש השנה, ולא מצד דיני קרבנות.

הרב פרנק ציין את דברי הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה שפד, ה) שכתב:

> נראה דבשופר היו תוקעים הן בראש השנה והן בתעניות אפילו ישראלים, דבשופר לא מצאנו שום קפידא בכהנים. אך בחצוצרות אף בראש השנה כיון דמצינו חצוצרות בכהנים, גם כן בראש השנה היו הכהנים תוקעין בחצוצרות וישראל בשופר הן בראש השנה והן בתענית, כן נראה לי.

אכן בספר החינוך (שם) כתב בנוגע לתקיעה בחצוצרות בעת הקרבת קרבנות ובתענית ציבור:

> ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, בכהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות... ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן, וכן אם לא תקעו בעת הצרה, בטלו עשה זו.

הרב פרנק כתב על כך שמכאן יש ללמוד שאף אם נאמר שהתקיעה במקדש היא חלק מעבודת הקרבנות ולא מדין ראש השנה, זה אמור אך ורק ביחס לחצוצרות, אבל במה שקשור לשופר זה מצד תקיעת שופר של ראש השנה ולא תקיעה על הקרבנות.[8]

---

8 הרב דוד הכהן, "הרב הנזיר" (קול ואור, עמ' ס), כתב: "עיקר התקיעות [=בראש השנה] הוא במקדש כחלק מעבודה במקדש, כמו שהיו תוקעים בחצוצרות על הזבחים, וכן בשופר של ראש השנה שתי

אך נראה שהסבר המנחת חינוך איננו מתאים לכאורה לדברי הרמב"ם. הרמב"ם (הל' תעניות ד, טו-יז) תיאר את סדר התפילה בתענית ציבור בבית המקדש. בסדר התפילה בתענית במקדש ביום היו מוסיפים שש ברכות והכוהנים היו תוקעים:

> וחזן הכנסת אומר לתוקעים [לאחר ברכה ראשונה] תקעו בני אהרון תקעו... ואחר כך תוקעין הכהנים ומריעין ותוקעין.

ולאחר ברכה שנייה:

> וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרון הריעו... ואחר כך מריעין ותוקעין ומריעין. וכך על כל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור כל שבע ברכות. ונמצאו הכהנים פעם תוקעין ומריעין ותוקעין, ופעם מריעין ותוקעין ומריעין שבע פעמים. ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד, וכשהן תוקעין ומריעין שם, תוקעין בחצוצרות ובשופר כאחת כמו שאמרנו (לעיל הל' תעניות א, ד).

מדברי הרמב"ם יש ללמוד שבעת צרה היו הכוהנים תוקעים הן בחצוצרות הן בשופר. קשה מאוד לדקדק ברמב"ם שרק בחצוצרות היו הכוהנים תוקעים ולא בשופרות וכמו שהבין המנחת חינוך. כמו כן בהלכות שופר לא הזכיר הרמב"ם מי הם התוקעים. גם הראב"ד (כתוב שם, ראש השנה ו ע"א בדפי הרי"ף) כתב: "ובמקדש הכל בכהנים מפני שהוקשו זה לזה, ואין לישראל תקיעה במקדש". אמנם הרמב"ן (תענית טו ע"א) כתב: "ואם אין שם כהן תוקעין לויים וישראלים. ואם אין שם אלא כהן הוא תוקע ואין אומר לו תקע אלא הוא מעצמו תוקע ומריע ותוקע על הסדר".

נראה להסביר כך. מהפסוק "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (תהלים צח, ו) למדו שבמקדש יש לתקוע בחצוצרות ובשופר כאחד, אלא שבראש השנה החצוצרות מסייעות לשופרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה אך העיקר השופרות, ואילו בתענית ציבור השופרות מסייעים לחצוצרות לקיים את הפסוק מדברי קבלה אך העיקר החצוצרות. בראש השנה המצווה העיקרית היא בשופר ולא מצאנו בשום מקור שבשופר צריכים לתקוע כוהנים בלבד, ממילא גם התוקעים בחצוצרה אינם חייבים להיות כוהנים. בתענית ציבור המצווה העיקרית היא בחצוצרה, ובנוגע לחצוצרות נאמר בתורה במפורש: "ובני אהרון הכהנים יתקעו בחצוצרות" (במדבר י, ח). סביר להניח שכוהנים הם אלו שגם תקעו בשופרות.

ג. ציפוי זהב במקום הנחת הפה, מבפנים, ומבחוץ

בגמרא (כז ע"א) נאמר על דברי המשנה בנוגע לשופר שפיו מצופה זהב שבו תקעו במקדש:

> והתניא: ציפהו זהב, במקום הנחת פיו – פסול, שלא במקום הנחת פיו – כשר?
> אמר אביי: כי תנן נמי מתניתין – שלא במקום הנחת פה תנן.

הגמרא הקשתה מברייתא שעוסקת בציפוי זהב של שופר שבו תוקעים מחוץ למקדש. ואולם יש הבדל בין המשנה ובין הברייתא: על השופר שתקעו בו במקדש נאמר במשנה (כו ע"ב): "ופיו מצופה זהב", ומשמע שכך יש לעשות לכתחילה, אלא שיש לצפות שלא במקום הנחת הפה, ואילו על שופר שתקעו בו מחוץ למקדש

חצוצרות מן הצדדין". דברים דומים כתב הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימת שיעורים – סוכה מג ע"א): "מצות השופר במקדש היא חלק מעבודת בית המקדש. הראייה לכך, כי במקדש כשהשופר מאריך, תוקעין גם תקיעות בחצוצרות – כלי השיר שבמקדש". אמנם כן, זו תקיעה מיוחדת שהיו מקיימים בבית המקדש, אך היא איננה כמו התקיעה על הקרבנות.

נאמר בברייתא: "ציפהו זהב...", ומשמע שאין חובה לצפותו בזהב אלא שאם ציפהו יש לעשות כן באופן המותר, שלא במקום הנחת הפה.[9]

אם ציפו את עובי פי השופר בצדו הפנימי, במקום שבו התוקע מניח את פיו, השופר פסול. רש"י (ד"ה ופיו) הסביר שהסיבה היא "שהתקיעה בזהב ולא בשופר". פיו של התוקע מונח על טבעת זהב, והזהב חוצץ בין פי התוקע ובין פי השופר. נראה שדברי הברייתא מקורם בתוספתא (ב, ג) שם נאמר: "צפהו במקום פיו... פסול", אם כי אין מופיע שם שאם ציפהו שלא במקום הנחת הפה כשר.

ברייתא זו נזכרת בהמשך הגמרא (כז ע"ב) ובה הלכות נוספות:

> [א] ציפהו זהב במקום הנחת פה – פסול, שלא במקום הנחת פה – כשר.
>
> [ב] ציפהו זהב מבפנים – פסול.
>
> [ג] מבחוץ, אם נשתנה קולו מכמות שהיה – פסול, ואם לאו – כשר.[10]

בברייתא שלושה מקרים, ומאחר שלמקרה [ב] יש שני פירושים, נציג הדברים בסדר הבא: [א] [ג] [ב]:

[א] זה המקרה שנזכר לעיל בנוגע לשופר שבו תקעו במקדש, וכך הדין גם בנוגע לשופר שתוקעים בו מחוץ למקדש.

[ג] ציפו את השופר הזהב מבחוץ, בדופן החיצונית של השופר. אם כתוצאה מהציפוי נשתנה קול השופר מכפי שהיה, השופר פסול. הסיבה היא שצריך לשמוע קול שופר בלבד, ועתה נשמע קול שמקורו בשופר ובזהב יחד. אם הציפוי החיצוני לא שינה את הקול, השופר כשר.

[ב] ציפו את השופר בזהב מבפנים, בדופן הפנימית של השופר. במקרה זה השופר פסול. גם כאן נימק רש"י (ד"ה מבפנים) שהסיבה היא "שהתקיעה בזהב". צריך לתקוע בשופר ולא בעצם אחר, והזהב מהווה חציצה.[11] תוספות (ד"ה צפהו מבפנים) כתבו: "צפהו מבפנים פסול לפי שאין קול שופר אלא קול זהב, וכן מבחוץ כיון דנשתנה קולו". תוספות כתבו שהסיבה שפסול בציפהו זהב מבפנים היא שאין שומעים קול של שופר אלא קול של זהב, והסיבה שפסול כשציפה מבחוץ היא שהציפוי גורם לשינוי בקול. אלו נימוקים דומים מאחר שההדגש הוא על הקול שנשמע מהשופר – קול של הזהב או קול מעורב של הזהב והשופר.

במשנה (כז ע"ב) נאמר: "ניקב וסתמו, אם מעכב את התקיעה – פסול, ואם לאו – כשר", ותוספות (ד"ה ניקב) הסבירו את המשנה:

> קודם שנסתם היה הנקב מעכב את הקול, שהיה הקול משתנה מחמת הנקב. וכשסתמו חזר לכמות שהיה... וטעמא דפסול כיון דסתימה זו מסייעה לקול, משום ד"שופר אחד אמר רחמנא" (כו ע"א), שלא יסייע דבר אחר לקול, כמו צפהו זהב דאם נשתנה קולו – פסול.

---

9 על דין "צפהו זהב" כתב הרב יעקב מולין (ספר מהרי"ל – מנהגים, הלכות שופר, ד): "ואמר מהר"י סג"ל ע"ה הא דאמרינן ציפהו זהב אסור לתקוע בו, היינו טעמא דאין קטיגור של זהב שעשו ממנו העגל נעשה סניגור, והשופר נכנס לפני ולפנים כדרך כהן גדול ביום הכפורים". הרב חיים בנבנישתי (שיירי כנסת הגדולה, הגהות טור אורח חיים סימן תקפו) כתב על כך: "והוא תימה בעיני", כי נימוק זה לא נזכר בגמרא. הרב דוד הכהן, "הרב הנזיר" (קול ואור, עמ' לז), כתב: "ולפי טעם זה נראה שאין להניח זהב בשופר כלל אפילו היכא דמותר לפום דינא". למעשה, לא מקובל לצפות את השופר שתוקעים בו בבית הכנסת בראש השנה בזהב. הרב דוד הכהן היה חותנו של הרב שלמה גורן, וכתב (שם) שאת השופר שבו תקע הרב גורן בהר סיני, ציפו בזהב ובמרגליות, וסידרו זאת באופן כזה שיהיה ניתן להסיר אותם בעת התקיעה.

10 בתוספתא (ערכין ב, ג) נאמר: "חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה. פעם אחת ציפוהו זהב, ולא היה קולו ערב כמות שהיה. נטלו צפויו וחזר קולו להיות ערב לכמות שהיה". לא כתוב היכן ציפוהו, אך הציפוי השפיע על קולו של החליל. בהשוואה לברייתא נראה שהאמור בנוגע לחליל מקביל למקרה [ג].

11 הרב יצחק יעקב וכטפויגעל (אגרות לראיה, אגרת קצא) שאל את הראי"ה קוק מה דעתו בנוגע למי שיש לו אטמי אוזניים או צמר גפן באוזניים – אם זה נחשב חציצה ואם רשאי לברך. בתחילת דבריו הוא ציין את המחלוקת אם המצווה היא התקיעה או השמיעה, ואחר כך הזכיר את סוגייתנו בנוגע לציפהו זהב שפסול מטעם חציצה. הראי"ה קוק (שו"ת אורח משפט סי' קמ) השיב ששאלתו טובה גם לפי מי שסובר שעיקר המצווה היא השמיעה וכן מי שסובר שעיקר המצווה היא התקיעה, אלא שהאטמים הללו אינם חוצצים אלא מצמצמים את יכולת השמיעה, אך כל עוד אותו אדם שומע קול שופר, הוא יוצא ידי חובה.

תוספות השוו בין הדין של ניקב וסתמו שפסול ובין ציפהו זהב מבחוץ שפסול כי הוא משפיע על קול השופר. הנימוק לפסול הוא: "דשופר אחד אמר רחמנא, שלא יסייע דבר אחר לקול". תוספות הזכירו את דברי הגמרא (כו ע"א): "שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות", כנימוק מדוע שופר של פרה פסול בראש השנה: "כיון דקאי גילדי גילדי – מיתחזי כשנים ושלשה שופרות". כיון שבכל שנה נוסף בו כעין גלד בפני עצמו, נראה שהתוקע בו תוקע בשניים ושלושה שופרות שמחוברים זה לזה. בסופו של השופר הראשון מתחיל שופר שני, ובסופו של השני ממשיך שלישי, ונדרש שיהיה שופר אחד וללא כל תוספת אחרת. ההנחה היא שציפוי זהב מבחוץ משפיע על הקול וגורם לשינוי. אמנם הדין הוא (כז ע"ב): "היה קולו דק או עבה או צרוד כשר, שכל הקולות כשרין בשופר", אך זה רק כשמדובר בקולו הטבעי של השופר ללא עצם נוסף.

לפי רש"י הפסול הוא בעצם החציצה בין פיו של התוקע לשופר, ואילו לפי התוספות הפסול הוא בקול שנשמע, שהוא קול של זהב ולא קול של שופר.

הריטב"א (כז ע"ב) נימק באופן דומה לתוספות את הדין שפסול אם ציפהו מבחוץ ונשתנה קולו: "פירוש ואפילו למעליותא פסול, דבעינן קול שופר לבדו וליכא". התוספות כתבו: "דשופר אחד אמר רחמנא", והריטב"א כתב: "דבעינן קול שופר לבדו וליכא". הרעיון דומה ובכל זאת שונה. לפי תוספות הקול צריך לצאת רק משופר שאין בו שום עצם אחר שמסייע להוציא את הקול, ולפי הריטב"א הדרישה היא לשמוע קול שופר בלבד וללא שום תוספת.[12]

בירושלמי (ג, ג) נאמר:

> ציפהו זהב מבפנים – פסול. מבחוץ – כשר.
> ציפהו מקום הנחת פיו, או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי – פסול.

כשהשופר פסול הנימוקים הם: א. חציצה – כשציפה מבפנים, או במקום הנחת פיו; ב. הציפוי גרם לשינוי בקול של השופר – "שהיה קולו עבה מחמת הציפוי".

נראה שהרמב"ם (הל' שופר א, ו) פסק על פי האמור בירושלמי אך בסדר אחר:

> צפהו זהב מבפנים או במקום הנחת הפה – פסול,
> צפהו מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה – פסול, ואם לא נשתנה – כשר.

בחלק הראשון של ההלכה הפסול הוא בשל חציצה. בחלק השני של ההלכה הפסול הוא בשל שינוי הקול. אם הקול לא השתנה בעקבות הציפוי החיצוני, השופר כשר.[13]

ד. לולב ושופר גזולים, אתרוג מורכב על לימון וציפוי השופר בזהב

בעת היותו של הראי"ה קוק רבה של יפו והמושבות שביהודה, הוא ניהל מאבק נגד השימוש באתרוגים מורכבים. הוא סייע לחקלאים ולעמותות חקלאיות שהתחייבו לטעת ולשווק אתרוגים לא מורכבים. הוא כתב את הספר: "עץ הדר" (יפו תרס"ז) – "משא ומתן של הלכה על דבר היתרון אשר לאתרוגים הכשרים המשומרים של אחינו בני המושבות באה"ק תובב"א ופסולן של המורכבים". כבר כמה מאות שנים קודם לכן

---

12 במדרש (שכל טוב, בראשית כב, יח) כתוב: "ואם ציפהו זהב או כסף במקום הנחת פה פסול, שמצות היום בשופר של איל, ולא במיני חצוצרות ושארי כלי שיר, וזהו קולו משתנה, וכן אם ציפהו מבפנים פסול". נימוק מדרש זה דומה לדברי הריטב"א. כשהקול משתנה זה נחשב כאילו תקעו בחצוצרה או בכלי אחר, והתורה ציוותה לתקוע בשופר.

13 נושאי כליו של הרמב"ם הסבירו את הרמב"ם על בסיס האמור בסוגייתנו בבבלי ובהשוואה לראשונים אחרים. אך נראה שהרמב"ם ביסס את ההלכה שכתב על הירושלמי. ראשונים עסקו בהסבר ההלכות כשציפו את פי השופר או את הדופן הפנימית, וכן כשציפו את השופר מבחוץ. סיכום השיטות: בירור הלכה, ראש השנה עמ' כו. להרחבה והעמקה מעניינת בדברי הראשונים ראה: הרב מאיר דורפמן ("ציפהו זהב", מרבדים, א, עמ' קצ-קצה). הלכה למעשה: שולחן ערוך (אורח חיים סי' תקפו, טז-יח) ובנושאי הכלים.

החלו להרכיב ייחור של עץ אתרוג על גבי כנה של לימון או חושחש. רוב מוחלט של הפוסקים אסרו ליטול אתרוג מורכב, וגם הראי"ה קוק תמך בעמדה זו, ואף נאבק למענה.[14]

בין הטיעונים ההלכתיים לפסילתו של אתרוג מורכב טען הראי"ה קוק טיעון מסוגייתנו "ציפהו זהב ...אם נשתנה קולו מכמות שהיה – פסול" (עץ הדר השלם, אות י [עמ' נד-נה]):

> ולכאורה הדבר דומה לשופר שציפהו זהב, אם נשתנה קולו מחמת זה אמרינן שאין זה קול שופר (כראש השנה כז, ב). ואע"פ שבהשינוי נמצא בודאי קול שופר גם כן, מכל מקום כיון שהתורה אמרה דבעינן קול שופר, בעינן קול שופר מלא בלי עירוב דבר אחר.
>
> וכאן אפילו אם ניזל בתר כל הקולות שאפשר לומר שאין כאן צד איסור מצד ההרכבה וכיוצא בזה, ונאמר גם כן שאזלינן בתר נופו, אבל מכל מקום אנו רואים שהמורכבים יש להם תואר אחר [=צורה חיצונית שונה] משאינם מורכבים, ומי פועל על שינוי זה התואר? הרי רק השורש הזר של הלימון. אם כן הוא דומה ממש למשתנה קולו דשופר דלא הוי קול שופר בלא עירוב, הכא נמי לא היה פרי עץ הדר בלא עירוב.
>
> ולכאורה הדברים קל וחומר, דהא לענין גזל שופר אמרינן בירושלמי (סוכה ג, א) דמשום הכי אינו חמור כמו לולב, דהתם "יום תרועה" (ויקרא כג, מ) אמר רחמנא מכל מקום, ובכל זאת כיון שיש בו מקצת תערובות שפועל שינוי, הוא פסול. אם כן קל וחומר כאן שהתורה הקפידה על המין, בודאי פוסל תערובת בזה שמשנה את תוארו, דהוי כאותו הערך ממש של שינוי הקול באתרוג.[15]

הראי"ה קוק השווה בין פסול אתרוג מורכב לבין פסול שופר שציפוהו זהב מבחוץ ושקולו השתנה בעקבות כך. לדבריו, על אף שבשופר שצופה זהב מעורב גם קול השופר, בכל זאת סיבת הפסול היא שהתורה אמרה "דבעינן קול שופר" ולא קול שופר שמעורב בו גם קול אחר. נימוק זה הוא כדברי הריטב"א שציינו לעיל, אך ניתן להסביר את דברי הראי"ה קוק גם על פי התוספות: "שופר אחד אמר רחמנא" ולא שופר שמעורב בו עצם אחר שמסייע או שגורם לשינוי הקול.

הראי"ה קוק כתב על "תואר האתרוג" – צורתו החיצונית. כוונתו לכך שצורתו החיצונית של אתרוג שמורכב על לימון משתנה בעקבות ההרכבה. גופו של אתרוג מורכב חלק, עוקצו שקוע, קליפתו עבה ותאי הזרע קצרים ללא מיץ, וכמעט יבשים, זאת לעומת אתרוג שאינו מורכב שיש עליו בליטות, עוקצו בולט, קליפתו דקה יותר ותאי הזרע רחבים ומרובים במיץ. אמנם לדעת הראי"ה קוק אין לסמוך על הסימנים הללו על מנת להכריע אם האתרוג מורכב (עץ הדר השלם, אות ח, הע' 8), אבל בכל זאת יש הבדל במראה החיצוני בין אתרוג מורכב ללא מורכב. ההרכבה של עץ האתרוג (הרוכב) על השורש של הלימון (הכנה) משנה את אופי האתרוג, ומראהו החיצוני הוא כמו ציפוי זהב על שופר שמשנה את קולו. אשר על כן גם אתרוג מורכב צריך להיות פסול, כשם ששופר מצופה זהב מבחוץ שהציפוי משנה את קולו פסול.

הראי"ה קוק עיגן את דבריו בלימוד קל וחומר מדין שופר גזול, על פי האמור בירושלמי (סוכה ג, א) העוסק בדין לולב גזול:

> מה בין שופר ומה בין לולב?
>
> אמר רבי יוסה: בלולב כתיב 'ולקחתם לכם' (ויקרא כג, מ) משלכם, לא משל איסור הנייה. ברם הכא "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א) מכל מקום.

---

14 על פעולותיו של הראי"ה קוק בנוגע לנטילת אתרוג לא מורכב ראה בהקדמתי לספרו של הראי"ה קוק, עץ הדר השלם (הוצאת המכון ע"ש הרב צבי יהודה קוק, ירושלים תשמ"ו).

15 כך מופיע בכתה"י. לכאורה צ"ל בשופר. או שיש לפסק את השורה כך: "...דהוי כאותו הערך ממש של שינוי הקול, באתרוג". אותו הערך של שינוי הקול בשופר, הוא כמו השינוי שיש באתרוג המורכב.

לולב גזול פסול, והנוטל לולב גזול אינו יוצא ידי חובה (סוכה כט ע"ב).[16] ההנחה בשאלה של הירושלמי היא שיוצאים ידי חובה בשמיעת קול שופר גזול, והירושלמי שואל על ההבדל בין לולב לשופר. תשובת רבי יוסי היא שבפסוקים שנאמרו על המצוות הללו נזכרה המילה "לכם", אלא שבלולב דרשו חכמים "לכם – משלכם" ולא מאיסורי הנאה כמו גזל, ואילו בשופר לא דרשו כן. הראי"ה קוק הזכיר את נימוקו של רבי יוסי: "'יום תרועה יהיה לכם' מכל מקום", ולפיו העיקר הוא לשמוע את קול השופר ולא משנה שהשופר עצמו גזול. אך אם מעורב בשופר זהב שגורם לשינוי הקול השופר פסול. אם כך הדין בשופר, קל וחומר שכך יהיה הדין בנוגע לארבעת המינים שיש הקפדה ליטול דווקא אותם ואם מעורב בהם דבר אחר שמשפיע על צורתם ודאי שהם פסולים, ומכאן שאתרוג מורכב פסול.[17]

נראה להעיר על הקל וחומר. על פניו הדיון אם יוצאים ידי חובה בשופר ובלולב גזולים, הוא דיון נפרד מהשאלה אם יוצאים ידי חובה בשמיעת קול שופר שמעורב בו קול אחר, ואם יוצאים ידי חובה באתרוג שמעורב בו גם פרי אחר. שהרי גם אדם שיגזול שופר מצופה זהב מבחוץ שמשפיע על קול השופר ויתקע בו, הוא והשומעים לא יצאו ידי חובה, וכך יהיה הדין אם אדם ייטול אתרוג שמעורב בו פרי אחר שהוא פסול, גם כשמדובר על אתרוג שלו. הן אמת שלולב ושופר גזולים פסולים למצווה, אך הדיון באשר למעורבות עצם אחר כמו ציפוי זהב שמשפיע על קול השופר, ופרי אחר שמעורב בגידול האתרוג, איננו קשור להלכות שופר גזול ולהלכות לולב גזול.[18]

סיכום

החצוצרות שתקעו בהן במקדש בתענית הן עיקר המצווה, והן היו מכסף כאמור בתורה בפרשת החצוצרות. את פי השופרות שנלוו להן ציפו בכסף לא רק לשם נוי אלא גם כדי להזכיר שרק כוהנים יתקעו בהם כאילו הם עשויים גם כן מכסף.

החצוצרות שתקעו בהן במקדש בראש השנה אינן חייבות להיות מכסף מאחר שאינן נזכרות בפרשת החצוצרות בתורה, והן נלוות לשופר שהוא עיקר מצוות היום. החצוצרות יכולות להיות עקרונית מכל מתכת שהיא. את השופרות שתקעו בהם במקדש ציפו בזהב בשל כבוד יום טוב.

---

16 על לולב גזול ראה בהרחבה בספרי: "לולב הגזול וסוכה גזולה", באר יהודה – סוכה, עמ' 136-152.

17 בירושלמי (שם) יש המשך: "אמר רבי לעזר: תמן בגופו הוא יוצא. ברם הכא בקולו הוא יוצא, ויש קול אסור בהנייה?" תשובת רבי אלעזר היא שקיום מצוות לולב היא בגוף הלולב והוא צריך להיות של מי שנוטל אותו ולולב גזול אינו שלו. אבל קיום מצוות שופר היא בשמיעת קול השופר "וכי ויש קול אסור בהנייה?". הרמב"ם (הל' שופר א, ו) פסק כטעמו של רבי אלעזר, והראב"ד שם השיג וציין לטעמו של רבי יוסי. נושאי כליו של הרמב"ם הסבירו את דברי הרמב"ם והראב"ד, ראה גם: הרב איסר זלמן מלצר (אבן האזל, שם). הרב יעקב בצלאל ז'ולטי ("בדיני שופר ולולב גזול", משנת יעבץ, אורח חיים סי' נא) הסביר שיש צורך בשני הטעמים לנמק מדוע ניתן לצאת ידי חובה בשמיעת קול שופר משופר גזול: "חדא - להכשיר את גוף השופר אע"פ שהוא גזול (טעמו של רבי יוסי), ועוד שהגברא מקיים את המצווה בשופר הגזול" (טעמו של רבי אלעזר).

18 בהמשך הירושלמי (סוכה ג, א), לאחר שהובאו דברי רבי יוסי ורבי אלעזר, נאמר: "מה פליגין? בשגזלו משופה, אבל אם גזלו ושיפהו, דמים הוא חייב לו". יש מהמפרשים שהסבירו שהגמרא שבה לדון בדין לולב הגזול, במחלוקת שנזכרה שם בין רבי חייא לרבי לוי אם לולב גזול פסול רק ביום הראשון או גם ביום השני. "בשגזלו משופה" – לפי הגמרא הם חלקו במקרה שהנגזל כבר קצץ את הלולב מהדקל ושיפה אותו ותיקנו, והגזלן גזל לולב מתוקן. אבל אם הגזלן עצמו שיפה את הלולב, הוא קנה אותו בשינוי מעשה, ובמקרה כזה הכול מסכימים שהגזלן קנה בשינוי מעשה שאינו חוזר והוא יוצא ידי חובה בלולב הזה. אמנם הוא יהיה חייב לשלם כסף על הגזילה, אך הוא יוצא ידי חובה של ארבעת המינים ואין כאן מצווה הבאה בעבירה. יוצא אפוא שיש מצב שגם לולב גזול כשר. אמנם הרב דוד פרנקל (שיירי קרבן ירושלמי שם) הקשה שקשה לקבל פירוש כזה לפיו יש מי שסובר שלולב גזול יכול להיות כשר. הוא פירש כדברי הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע, ב, הלכות ראש השנה סימן רעד) שכתב: "ומפרש בירושלמי בפ' לולב הגזול כשגזל שופר משופה הוא דאסור, אבל גזל קרן ושיפהו דמים הוא חייב לו כשר" (דבריו צוינו בהגהות אשרי, ראש השנה ד, יד הגהה א). מכאן יוצא שיש מקרה שגם שופר גזול יהיה פסול אם גזלו משופה. הרב יוסף קארו (בית יוסף, טור אורח חיים, סי' תקפו) דן בהרחבה בשני הפירושים לדברי הירושלמי הללו. מכאן שלא ניתן ללמוד קל וחומר בכל המקרים משופר מצופה זהב בחוץ שמשפיע על הקול, לאתרוג המורכב על פרי אחר.

את פי השופרות שתקעו במקדש ציפו. לתקיעות ראש השנה ציפו בזהב, ולתקיעות בתענית ציפו בכסף. את השופרות שתוקעים בהם מחוץ למקדש אין חובה או מנהג לצפות. אם מצפים יש לצפות כך שהציפוי לא יחצוץ בין פי התוקע לפי השופר, וגם אם הציפוי אינו חוצץ, אסור שהציפוי ישפיע על קול השופר וישנה את קולו הטבעי. אם הציפוי חוצץ או משנה את קול השופר, השופר פסול. הסיבה היא שיש לשמוע את קול השופר באופן ישיר וללא אמצעים שמסייעים או משנים את הקול.

הראי"ה קוק הקיש בין פסול אתרוג שמורכב על לימון לבין פסול שופר שצופה זהב מבחוץ ושקולו השתנה בעקבות כך. כשם שקול השופר צריך להישמע ישירות מהשופר וללא כל תוספת, כך במצוות אתרוג יש ליטול אתרוג שאין מעורב בו פרי אחר.